

oživljanje med manjšinami, kot so Baski, Bretonci, Waležani itd. V najnovejšem času je izrazito nacionalno oživljanje prisotno v nekdanjih t.i. socialističnih večnacionalnih federacijah (nedemokratskih, hegemonističnih). Vsekakor je nacionalno oživljanje povzročilo daleč večji problem (in izziv) evropskim državam kot pa razredni konflikt. Vse to kaže na naslednje stvari:

1. da je problem identitete v modernem svetu globoko zakoreninjen;
2. da ni enosmerne poti razvoja od »tradicije« k birokratski racionalnosti (ali premika od etnične k razredni lojalnosti);
3. da so sistemi držav in nacionalnosti v nenehni napetosti, tudi v etabliranih nacionalnih državah Zahodne Evrope (razkrivajoč njihovo problematično večetnično podlago);
4. da je razgradnja totalitarnih večnacionalnih socialističnih federacij povezana z etničnimi konflikti, ki so pogosto nasilni in krvavi, še posebej v tistih republikah, ki poskušajo doseči neodvisnost. Federalizem je bil tu predvsem institucionalen in tradicionalno podrejen zahtevam razrednega boja, v čemer so tudi korenine njegovega uničenja.

Zavest o takšnem stanju je teoretike pripeljala nazaj k analizi naroda kot »neke ideološke in institucionalne strukture ogromne moči«, ki oblikuje ekonomske in politične strukture.¹⁶

BOGOMIR NOVAK

Misliti Evropo*

Moderna Evropa se je kot identitetno zgodovinski pojem postopno oblikovala z odgovori na različne zunanje izzive: preseljevanja ljudstev, vdori Mongolov, Turkov, Arabcev, Normanov itd. V novem veku Evropa pomeni izziv za planetarni industrijski razvoj. Evropa je danes fleksibilen interakcijski sistem, ki je neločljivo povezan z vsem drugim, z evropocentričnega vidika obrobni svetom. Poznamo obdobje evropske izolacije, pa tudi obdobje evropske ekspanzije, kolonizacije in imperializma. Novoveško obdobje prevlade Evrope nad preostalim svetom je omogočilo evropocentrični pogled na zgodovino. Tako kot se spreminja v daljši zgodovini razmerje moči med Evropo in njenim zunanjim svetom, se spreminja razmerje moči tudi v Evropi: v novem veku se je center gospodarske moči preselil s sredozemskih držav na države ob Atlantskem oceanu. Model graditve družbenega sistema na podlagi boja proti zunanjemu sovražniku ni nastal šele s socializmom. Hladna vojna je Evropo razdelila na dvoje, na vzhodno in zahodno, socialistično in kapitalistično. Vprašanje je, ali padec berlinskega zidu pomeni tudi otoplitev odnosov med ljudmi na obeh straneh »železne zavese«, ali hladnemu toku sledi topli tok (Bloch).

Evropa se še vedno vidi z Atlantika drugače kot z Urala, s Skandinavije druga-

* Naslov prispevka je prirejen po knjigi Edgarja Morina: *Kako misliti Evropo*. Sarajevo, Svjetlost 1989, 174. str.

¹⁶ G. Eley, *Nationalism and Social History*, *Social History*, vol 6 (1981), str. 104.

če kot s Sredozemlja že zaradi različnih stopenj kulturno-civilizacijske razvitosti. Razmišljati o Evropi pomeni razmišljati o enotnosti njenih raznovrstnih kultur. Prav tako pa pojem Evrope predpostavlja nekaj neevropskega, kar omogoča kritično distanco do Evrope. O Evropi '92 razmišljamo z vidika naših razmer v letu 1991. Vprašanje je, koliko je samostojna Slovenija potrebna Evropi, saj ni dvoma, da je Evropa potrebna nam. O Evropi razmišljamo s stališča naše samostojnosti in obenem možnosti vključevanja vanjo. O Evropi razmišljamo z vidika kulturno-civilizacijskega pluralizma in ne več s stališča monoplnih interesov enega ali drugega vojaškega bloka. Politika neuvrčenosti nas je usmerjala predvsem k sodelovanju z neevropskimi deželami v razvoju. Zdelo se je, da smo s tem preseгли duha blokovske razpellenosti Evrope in tudi to, kar ga poguja. Naša domnevna prednost pa se je pokazala kot pomanjkljivost. Pokazalo se je, da se na ta način vedno bolj zapiramo vase in zaostajamo za razvitim svetom. Tega dejstva smo se zavedali šele tedaj, ko je Evropa prenehala biti prostor zaprtih ideologij hladne vojne. Evropa je danes sinteza več paradig: grško-rimske, judovsko-krščanske, industrijsko-mehanicistične in ekološko-entropične ali postmoderno-informacijske. Prihodnost Evrope si lahko zamislimo iz njene preteklosti kot njeno kontinuirano diskontinuiteto zgodovinskih možnosti. Evropa se je razvijala skozi različne metamorfoze, zato njena identiteta ni nad temi metamorfozami, ampak v njih. Evropa lahko razume lastno zgodovino do meja lastnih protislovij vojne in miru, razvitosti in nerazvitosti, podrejenosti in gospodovalnosti, narodov – držav in narodov brez držav, uveljavljanja in kršenja človekovih pravic, monopolizma in pluralizma interesov itd. Kriza evropske zavesti, o kateri sta pisala Paul Hazard in Edmund Husserl, še vedno obstaja, ker je to dokaz njenega razvijajočega se bistva. Pojma Evrope ni mogoče omejiti na deklarirani »status quo ante« ali samo na razviti Zahod, ker to vodi k zaprtim sistemom. Evropa je v svoji zgodovini razvila tako mehanizme zapiranja vase v srednjem veku kot tudi odpiranja v svet v novem veku. Danes pomeni obveščenost Evrope o dogajanju na njenem obrobju obveščenost o njej sami. Evropa je v stoletjih že izkusila, v kakšno barbarsko zaostajanje pripeljejo informacijske in tehnološke blokade. Nekatere strani brutalne evropske prevlade se pri razpadu socializma danes ponavljajo kot farsa, kar zanika različne zgodovinske hipoteze, med drugimi tudi hipotezo o možnosti preskokov narodov čez dano stopnjo razvoja. Ta farsa aktualizira Velikega brata, Velikega inkvizitorja in podobne osebe iz negativnih utopij. Videti je, da ne, dokler bo morala »pravična družba s človeškim obrazom« samo sebe braniti pred zunanjimi ali notranjimi sovražniki z razlogi moči in dokler bo zvijačnost uma ščitila monopolni interes in patrirarhalno moralo.

Tudi razvita Evropa si bo v bližnji prihodnosti morala priznati, da ni svobode centra, če ni tudi svobode na obrobju, in da dopuščanje barbarstva na obrobju pomeni dopuščanje barbarstva v centru, kar je v prejšnjem stoletju opisal tudi Marx. Priljubljena delitev na zgodovinske narode, ki imajo pravico do samostojne države in so jo tudi že uveljavili, in na nezgodovinske narode, ki te pravice na videz nimajo, ker je ne morejo uveljaviti, ne more biti dolgoročno v prid miroljubni politiki, ker omogoča le mir na površini. Kot je pokazal Jaspers že pred drugo svetovno vojno, je pojem miru tesno povezan z notranjo svobodo, resnico in odgovornostjo. V interesu Evrope kot na novo organizirane in integrirane celote različnih skupnosti je gotovo osamosvajanje njenih delov že zaradi skupnih sinergičnih učinkov. Tako posamezniki kot narodi so lahko svobodni le vzajemno s priznanjem drug drugega. Boj za priznanje je boj za upravljanje rezultatov dela.

Nastanek in propad socializma sta pokazala, da ne prihajajo izzivi za rekon-

struiranje evropske identitete samo od zunaj Evrope, ampak tudi iz nje same. Socializem je (bil) podobno kot kapitalizem, specifično evropska ideja. Oba sta nastala najprej na evropskih tleh in sta postala svetovna pojava. Zato ne gre samo za odnos Evropa in neevropski deli sveta, ampak tudi za odnos enega dela Evrope do drugih delov. Del neevropskega sveta se je osvobodil vpliva Evrope z evropskimi konstituantami, kot so: demokracija, znanost in tehnologija. Nasprotno pa je obrobje Evrope zgodovinska predstopnja Evrope prav zato, ker ima sestavine moderne premalo razvite. Demokracija, znanost in (informacijska) tehnologija so postale svetovni dejavniki razvoja. Na obrobju sveta ostajajo tisti deli neevropskega in evropskega sveta, ki jih ne morejo ali nočejo upoštevati. Očitno je, da poleg kapitalističnega načina proizvodnje lahko obstajajo tudi drugi načini, čeprav imajo le podrejeno vlogo. Paradoksalno gledano izginjajo nekatere meje med evropskim in neevropskim svetom, poglobljajo se pa druge meje znotraj evropskega sveta. Zato padec berlinskega zidu (prav tako kot ni bil njegov nastanek) ni simbol za nastanek novega evropskega človeka, integralne morale in novega smisla življenja v evropskem domu. Tezo o polarizaciji evropskega duha podkrepljuje dejstvo, da moramo misliti hkrati v različnih pomenih helsinško Evropo in Balkan kot »sod smodnika«. V interpretativnem smislu konca določenih iluzij bi lahko pomenil strel Gavrila Principa na princa Ferdinanda I. 1914 to, kar pomenijo v I. 1991 strelji pripadnikov JLA v Sloveniji in Hrvaškem za Evropsko Skupnost. Hitler in Stalin sta v imenu nove Evrope unčevala staro Evropo. Po drugi svetovni vojni Evropa ni bila več to, kar je bila prej. Z dekolonizacijo je prenehala biti edini center sveta, zato pa je postala tudi »transnacionalna provinca« (Moriñ).

Hegel je že v prejšnjem stoletju v Filozofiji zgodovine opredelil težnjo evropskega duha od individualne k parcialni in univerzalni svobodi. Takšno zgodovinsko dogajanje je označil kot »nemir v meji«. Gre za vprašanje meja. Ali se bodo nekatere vrste meja vendarle spremenile, da bodo lahko ostale druge nespremenjene? Ne gre samo za državne meje, ampak tudi za meje pretoka kapitla, meje informacij, ki izhajajao iz določenih virov in so formativne samo za določeno publiko, za drugo so pa neformativne ali neresnične. Zelo pomembno je tudi vprašanje meja možnosti in nemožnosti medsebojnih kulturnih vplivov med pripadniki različnih narodov. Evropska zgodovina je kot spreminjanje sveta protislovna in negotova, ambivalentna in kontingentna zaradi antagonističnih vplivov različnih kultur (antične, krščanske, moderne). Absolutna jasnost načel za vse ni možna. Nastajajo vedno nove meje zaradi novih zvez in integracij. Tako se zdi, da je vse, kar je nastalo v Evropi po vojni, danes postavljeno na glavo zlasti glede odnosa med socializmom in kapitalizmom, ki je bistveno zaznamoval zgodovino 20. stoletja. Načela individualnosti, učinkovitosti, kakovosti, tržnosti so vzdržala zgodovinski preizkus, ker so omogočala odprt sistem nasproti socialističnim načelom kolektivnosti, kvantitete proizvodnje, planiranja.

Na vprašanje, kaj je Evropa, lahko odgovorimo na sokratski način: »Vem, da nič ne vem«. S stališča zgodovinskega iskanja njene identitete je ta odgovor hkrati usmeritev na drugo vprašanje, koliko je ideja Evrope realna in utopična. Evropska zgodovina se da interpretirati na več načinov. Ideja Evrope odpira različne opcije, ki se alternativno preizkušajo v praksi. Ideja Evrope vsebuje več razsežnosti oz. perspektiv: gospodarske, politične, kulturne pedagoške. Odpirajo se možnosti za proučevanje našega sodelovanja z Evropo na vseh področjih.

Na tem mestu bi dali samo nekaj izhodišč za sodelovanje na pedagoškem področju, na katerem se oblikujejo vzgoja za mir, dialog, kulturni stiki). Pomemb-

no je ugotoviti, da je pretnja jedrske katastrofe (npr. Černobil)¹ vplivala na oblikovanje koncepta mirovne vzgoje, ki se povezuje z dialoško vzgojo. Pri nas smo vprašanje miru predolgo razumeli predvsem kot politično vprašanje. Gre pa za notranje sestavine miru (Jaspers) in za »dialoško skrb za usodo sovražnika«². Zato ne gre samo za politično vprašanje, kako krepiti varovalke miru v svetu, ampak še prej, kako je možno ohranjati mir od znotraj s priznanjem pluralizma civilizacijsko-kulturnih interesov, tedaj z interkulturnimi stiki in z medosebnim ter mednacionalnim razumevanjem. Evropske prihodnosti ni brez evropske preteklosti. Evropska vzgoja je vzgoja za prihodnjo evropsko družbo kot postmoderno skupnost, ker so zasnove za to v univerzalnih modelih različnih kulturnih vplivov od starogrške paideia dalje. Vsaka družbena formacija je v Evropi poiskala svoj identitetni model vzgoje in socializacije od sužnjelastniške, fevdalne in kapitalistične do socializma in komunizma. V njem je vsebovan »commun sense« človeka za glavno vrednoto določenega zgodovinskega obdobja. Danes so v dilemi, ali ustreza evropski vzgoji za prihodnost en ali več modelov.

En sam model vzgoje je doslej ohranjal predvsem monopolizem interesov in z njim prevlado ene kulture nad drugimi. Identitetni model vzgoje vsebuje nevarnost manipulacije in indoktrinacije, ki se intencionalno tudi uresniči. Tudi v socialistični vzgoji je bila indoktrinacija v njenem ideološkem momentu. V postmoderini bo potreben drugačen identitetni model vzgoje. Brez tega Evropejci ne bodo mogli razvijati občutka identitete. Ta občutek se je doslej pojavljal v različnih oblikah; v antiki v kozmopolitizmu, v srednjem veku v katolicizmu in v novem veku v razsvetljenstvu.

Treba bo oblikovati različne modele medsebojnih stikov z Evropo na različnih področjih glede na skupno strategijo. Evropa želi oblikovati svojo zgodovino zavestno, načrtno in ne več kot slepo nujnost.

ANTON RUPNIK

Suverena konfederativna federacija suverenih republik – kakšna bo nova Sovjetska zveza?

Ali bo sovjetski imperij razpadel? Ali bo Mihail Gorbačov preživel? Ali obstaja nevarnost kakšne vojaške diktature? Ali in v kakšnem času se Sovjetska zveza sploh lahko postavi gospodarsko in socialno na noge?

Morda so nas v Sloveniji in Jugoslaviji lastni krizni zapleti preveč zaposlili, da bi si z nekdanjo skrbjo zastavljali gornja vprašanja o usodi ene največjih držav na

¹ V knjižici Heitkaemper Peter (Hrsg.) (1990): Friedenspaedagogik, Arbeitsgruppe in der Deutschen Gesellschaft fuer Erziehungswissenschaft (DGFE) von 1982–1990. Muenster so podatki o nemških avtorjih, ki so pisali o mirovni pedagogiki in sorodnih temah v obdobju 1982–1990 kot tudi o kongresih in posvetovanjih na to temo.

² Knjiga Jarošlava Krejčija (1988): Die dialogische Erziehung zur Entfeindung im Menschengeschlecht im Atomzeitalter. Die dialogische Sorge um das chicksal des Feindes. Frankfurt. Peter Lang, tematizira absolutno sovraštvo v atomskem veku in razvija teorijo genocida – dialog je sredstvo za osvobajanje od sovraštva.